

Список бібліографічних посилань

1. Фріс П. Л. Кримінально-правова ідеологія і кримінально-правова політика / П. Л. Фріс // *Право України*. 2020. № 2. С. 52–68.
2. Skinner S. (Ed.). *Ideology and criminal law: Fascist, National Socialist and authoritarian regimes* / S. Skinner. Oxford : Hart Publishing, 2019. 384 p.
3. Haque A. A. *Criminal law and morality at war* / A. A. Haque // *Philosophical foundations of criminal law* / R. A. Duff, S. Green (Eds.). Oxford : Oxford University Press, 2011. P. 253–274.
4. Williams C. A. *Ideologies, structures and contingencies in criminal justice history* / C. A. Williams // *Criminal justice research* / P. Carlen, L. A. T. Morison (Eds.). Cullompton : Willan Publishing, 2008. P. 45–67.
5. Wikipedia. *Grievance studies affair* [Електронний ресурс]. 2024. Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/Grievance_studies_affair
6. Bouchaud J.-P. *From statistical physics to social sciences: The pitfalls of multi-disciplinarity* / J.-P. Bouchaud // arXiv. 2023. arXiv:2308.02895.
7. Коломієць Ю. Ю. *Кримінально-правова ідеологія: філософсько-правове дослідження: монографія* / Ю. Ю. Коломієць. Арциз : ФОП Петров О. С., 2019. 386 с.
8. Bottoms A. *Ideology, crime and criminal justice* / A. Bottoms, M. Tonry (Eds.). Cullompton : Willan Publishing, 2002. 312 p.
9. Farrall S. *The politics of crime, punishment and justice* / S. Farrall, E. Gray. London : Routledge, 2024. 256 p.
10. Туляков В. О. *Віктимологічна політика в постконфліктних суспільствах* / В. О. Туляков // *Антикримінальна політика України: у пошуках оптимальної моделі: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 18 груд. 2025 р.)*: Ч. 1. Харків : Юрайт, 2026. С. 183–195. Режим доступу: <https://hdl.handle.net/11300/31693>
11. Туляков В. О. *Кримінологічне мислення як творче руйнування* / В. О. Туляков // *Innovation and internationalisation in higher education* / S. V. Kivalov (Ред.). Одеса : Юридична література, 2025. С. 330–334. Режим доступу: <https://hdl.handle.net/11300/31874>

УДК 343.43:343.9

Наталія Олександрівна ЧЕРЕВКО,

кандидат наук з державного управління,

доцент кафедри публічного управління, права та гуманітарних наук

Херсонського державного аграрно-економічного університету;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5456-8887>

СУЧАСНІ ФОРМИ РАБСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ВИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОТИДІЇ ПРИМУСОВІЙ ПРАЦІ

Війна як надзвичайний стан не лише руйнує інфраструктуру та економіку, а й створює сприятливі умови для появи та зростання сучасних форм рабства, зокрема – примусової праці цивільного населення. Правове регулювання таких практик охоплює перетин норм міжнародного гуманітарного, кримінального та трудового права. Незважаючи на формальні обмеження, примусова праця залишається одним із наймасштабніших порушень прав людини під час збройних конфліктів.

Конвенція МОП № 29 про примусову працю визначає таку як роботу чи послуги, що «вимагаються від особи під загрозою покарання та на які така особа не погодилась

добровільно» [1]. Зазначена норма є фундаментальною для розуміння сучасного рабства як порушення трудових прав та кримінального злочину в міжнародному праві.

У контексті збройних конфліктів міжнародні правові дослідження визначають «економічні злочини війни», до яких належить експлуатація праці цивільних осіб, що може кваліфікуватися як злочин проти людяності або воєнний злочин залежно від характеру дій і намірів [2].

Міжнародне гуманітарне право, зокрема норми Четвертої Женевської конвенції, забороняє примусову працю цивільного населення під час збройного конфлікту, за винятком обмежених форм праці, що не пов'язані з воєнними діями і відповідають суворим вимогам справедливості та винагороди [3]. При цьому ці виключення не повинні слугувати ширшою легітимацією експлуатації.

Сам факт залучення цивільних до праці за умов насильства і відсутності добровільної згоди створює підстави для кваліфікації таких практик як міжнародного злочину проти людяності (згідно зі ст. 7 Римського статуту Міжнародного кримінального суду) у випадках, коли вони є частиною систематичного або ширшого нападу на цивільне населення [4].

Спираючись на міжнародний досвід країн, які перебувають в умовах збройних конфліктів та з огляду на досвід України за період 2012 – 2026 років, можна виділити наступні форми примусової праці в контексті збройних конфліктів:

1. Примусова праця на окупованих територіях – окуповані території є одним із найбільш уразливих просторів для реалізації трудових прав людини, оскільки цивільне населення перебуває під фактичним контролем окупаційної влади, яка не забезпечує дотримання міжнародних стандартів у сфері праці та системно використовує примусову працю як інструмент економічної експлуатації й політичного підпорядкування [4].

Примусове залучення цивільних осіб до робіт для потреб окупаційних збройних формувань є однією з найбільш поширених форм експлуатації в умовах збройного конфлікту. Йдеться про будівництво оборонних укріплень, ремонт інфраструктури, транспортування військового спорядження, а в окремих випадках – про залучення до розмінування територій без належної підготовки та захисних засобів, що створює пряму загрозу життю та здоров'ю [5].

Хоча стаття 51 Женевської конвенції допускає обмежене залучення працездатного населення окупованих територій до робіт, необхідних для утримання території або потреб армії, така праця має бути пропорційною, оплачуваною та не пов'язаною з воєнними діями [6]. На практиці ці умови систематично порушуються, що свідчить про використання праці як форми примусу.

Окрім військових робіт, експлуатація праці на окупованих територіях поширюється на промисловість і сільське господарство. Окупаційна влада здійснює фактичну конфіскацію підприємств, змушуючи працівників продовжувати роботу під загрозою арешту, депортації чи інших репресій [7]. Запровадження систем обов'язкового «призначення» на роботу позбавляє працівників свободи вибору праці, що є прямим порушенням міжнародних трудових стандартів [8].

Досвід тимчасово окупованих територій України у 2014–2026 роках свідчить про системний характер таких порушень. Управління Верховного комісара ООН з прав людини задокументувало факти примусової праці, конфіскації підприємств, невивлати заробітної плати та залучення цивільних осіб до робіт військового характеру [9].

2. Трудова експлуатація внутрішньо переміщених осіб – внутрішньо переміщені особи є однією з найбільш уразливих категорій населення в умовах збройного конфлікту. Втрата житла, документів і стабільних джерел доходу суттєво обмежує їх доступ до формального ринку праці та підвищує ризик експлуатації [10].

Дослідження міжнародних організацій свідчать, що ВПО часто залучаються до неформального сектору економіки без трудових договорів і соціального захисту, що створює передумови для примусової праці та інших форм сучасного рабства [11]. У країнах із масовим внутрішнім переміщенням ризик потрапляння ВПО у примусову працю є значно вищим, ніж серед місцевого населення [12].

3. Торгівля людьми в умовах збройного конфлікту – збройні конфлікти створюють сприятливе середовище для торгівлі людьми через руйнування систем правопорядку, масове переміщення населення та економічну деградацію. Управління ООН з наркотиків і злочинності системно фіксує зростання масштабів торгівлі людьми в конфліктних регіонах [13].

Трудова експлуатація, сексуальне рабство та використання дітей у збройних формуваннях визнаються міжнародними органами як воєнні злочини та злочини проти людяності відповідно до Римського статуту МКС [14].

4. Боргова кабала як форма примусової праці – в умовах війни боргова кабала набуває особливого поширення через економічний колапс і знищення фінансових інституцій. Неофіційні кредитні зобов'язання використовуються як механізм контролю над уразливими групами населення, перетворюючи борг на інструмент примусової праці [15].

5. Примусова праця під виглядом «волонтерства» або трудової мобілізації – особливо небезпечна форма сучасного рабства. МОП наголошує, що будь-яка праця, виконана без вільної згоди та адекватної компенсації, незалежно від її формального найменування, становить примусову працю в розумінні Конвенції № 29 [16].

Сучасні форми рабства в умовах війни становлять серйозний виклик для кримінально-правових механізмів захисту прав людини. Примусова праця цивільного населення в умовах збройного конфлікту виходить за межі порушення трудових прав і може утворювати склад воєнних злочинів або злочинів проти людяності. Досвід України свідчить про необхідність удосконалення кримінально-правової кваліфікації таких діянь, посилення ролі правоохоронних органів та інтеграції міжнародних стандартів у національну практику протидії сучасним формам рабства.

Список бібліографічних посилань

1. Конвенція МОП № 29 про примусову чи обов'язкову працю від 28.06.1930 р. // Офіційний сайт Міжнародної організації праці. URL: <https://www.ilo.org> (дата звернення: 01.02.2026).

2. Конвенція МОП № 105 про скасування примусової праці від 25.06.1957 р. // Офіційний сайт МОП. URL: <https://www.ilo.org> (дата звернення: 01.02.2026).

3. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни (IV) від 12.08.1949 р. // Офіційний сайт МКЧХ. URL: <https://ihl-databases.icrc.org> (дата звернення: 01.02.2026).

4. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 р. // Офіційний сайт МКС. URL: <https://www.icc-cpi.int> (дата звернення: 01.02.2026).

5. International Labour Organization. Global Estimates of Modern Slavery: Forced Labour and Forced Marriage. Geneva: ILO, 2022.

6. International Labour Organization. Impact of the Ukraine crisis on the world of work. Geneva: ILO, 2023.

7. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. Report on the human rights situation in Ukraine. Geneva: OHCHR, 2022–2025.

8. United Nations General Assembly. Report of the Special Rapporteur on contemporary forms of slavery. New York: UN, 2023.

9. International Organization for Migration. Labour exploitation in conflict-affected settings. Geneva: IOM, 2021.

10. Walk Free Foundation. Global Slavery Index 2023. Perth: Walk Free, 2023.

11. Yale School of Public Health, Humanitarian Research Lab. Russia's System of Filtration Camps and Forced Transfers of Ukrainian Civilians. New Haven: Yale HRL, 2022.
12. Brookings Institution. Internal displacement and labour exploitation in conflict zones. Washington, DC: Brookings, 2021.
13. United Nations Office on Drugs and Crime. Global Report on Trafficking in Persons 2022. Vienna: UNODC, 2022.
14. International Committee of the Red Cross. Occupation and International Humanitarian Law: Questions and Answers. Geneva: ICRC, 2020.
15. International Labour Organization. Forced labour and human trafficking in crisis contexts. Geneva: ILO, 2021.
16. United Nations Security Council. Conflict-related sexual violence and human trafficking. New York: UN, 2022.

УДК 342.9:351.753

Кирило Олексійович ЧЕРНЯЄВ,

*здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
навчально-наукового інституту № 1*

Харківського національного університету внутрішніх справ;

Тимур Іванович КИРИЯ,

*здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
навчально-наукового інституту № 1*

Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Кирило Олександрович ЧЕРЕВКО,

кандидат юридичних наук, доцент;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3384-8388>

ПРАВОВІ КОЛІЗІЇ ДЕКЛАРУВАННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ЦИВІЛЬНИМИ ОСОБАМИ

Повномасштабна збройна агресія стала безпрецедентним викликом для національної безпеки, що вимагав негайної консолідації зусиль усього суспільства. Із прийняттям Закону України «Про затвердження Указу Президента України "Про введення воєнного стану в Україні"» [1] у державі було запроваджено особливий правовий режим, який зумовив масове залучення цивільного населення до збройного захисту суверенітету та територіальної цілісності країни. Логічним наслідком цього процесу стала докорінна зміна ситуації у сфері обігу зброї: на руках у громадян опинилися значні обсяги необлікованої вогнепальної зброї, зокрема здобутої безпосередньо в районах ведення бойових дій. Перед державою постало складне нагальне завдання щодо повернення цієї так званої «трофейної» зброї у легальне поле без порушення прав громадян-захисників.

Намагаючись вирішити проблему нелегального арсеналу, законодавець ухвалив Закон України «Про внесення змін до Закону України "Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України" щодо вдосконалення порядку отримання, декларування та поводження з вогнепальною зброєю» від 20.08.2024 р. № 3899-IX (далі – Закон № 3899-IX) [2, 3]. Цей нормативно-правовий акт запровадив унікальний для вітчизняної правової системи інститут «декларування» знайденої вогнепальної зброї, який дозволяє